

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ – ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ

FORMING OF PROFESSIONAL THINKING FOR FUTURE JUNIOR SPECIALISTS – WOMEN-SERVICEMEN OF GOVERNMENT FRONTIER SERVICE OF UKRAINE BY FACILITIES OF PROFESSIONALLY-PSYCHOLOGICAL TRAINING

У статті розглядаються методичні основи професійно-психологічного тренінгу «Формування професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців Державної прикордонної служби України». Підґрунтям розробленої програми професійно-психологічного тренінгу є змістові компоненти професійного мислення (за поняттєво-змістовим, мотиваційно-ціннісним, операційно-регуляційним, рефлексивно-оцінним показниками), що призначені для формування умінь і навичок, активної розумової і практичної діяльності, оволодіння формами конкретного інструментального практичного аналізу професійних ситуацій, закріплення професійних знань, підвищення професійної активності, сприяння формуванню професійної компетентності через актуалізацію здатності до переосмислення професійних завдань, мотиваційно-ціннісних, операційно-регуляційних, рефлексивно-оцінних основ професійного становлення. Програма тренінгу складається зі вступної частини, 4 блоків, заключної частини, основними завданнями якої визначено формування у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ: мотиваційних основ досягнення професійної успішності, військово-професійної спрямованості та інтересу до прикордонної діяльності, осмисленого ставлення до життєво-професійних цінностей; зняття бар'єрів сприйняття ґендерних уявлень щодо соціально-психологічних характеристик і соціальних ролей; змістових аспектів мисленнєвих процесів; розширення мисленнєвого діапазону, уміня бачити проблему; співвідносити вектор мисленнєвої діяльності з рівнем операціоналізації набутих професійних знань (глибина, дієвість, адекватність, гнучкість, повнота, структурованість) для конкретної ситуації або проблеми; розвиток оригінальності, спонтанної активності, швидкості, сприйнятливості, плавності; навичок психологічної саморегуляції, нейтралізації афективних переживань, розвиток стресостійкості та адаптивного потенціалу, організаторських умінь та комунікативних навичок; формулювання професійних цілей, проектування значущих умов їх досягнення; стимулювання потреби

особистісно-професійного саморозвитку, професійної самореалізації тощо.

Ключові слова: професійна діяльність, експериментальне дослідження, професійно-психологічний тренінг.

The article deals with the methodological bases of professional-psychological training "Formation of professional thinking in future junior specialists – women servicemen of the State Border Guard Service of Ukraine". The basis of the developed program of professional-psychological training are the substantive components of professional thinking (conceptual, content, motivational-value, operational-regulatory, reflexive-evaluation indicators) are intended for the formation of skills, active mental and practical activity professional situations, consolidation of professional knowledge, enhancement of professional activity, promotion of professional competence through the updating of opportunities to rethink professional tasks, motivational values, operational-regulatory, reflexive-evaluation bases of professional formation. The training program consists of an introductory part, 4 blocks, a final part, the main tasks of which are the formation of future junior specialists – women SBGS servicemen: motivational foundations for achieving professional success, military and professional orientation, and interest in adulthood – professional values; removing barriers to gender perceptions of socio-psychological characteristics and social roles; substantive aspects of thinking processes; expanding the thinking range, ability to see the problem; to correlate the vector of thinking activity with the level of operationalization of the acquired professional knowledge (depth, efficiency, adequacy, flexibility, completeness, structure) for a particular situation or problem; development of originality, spontaneous activity, speed, sensitivity, smoothness; skills of psychological self-regulation, neutralization of affective experiences, development of stress resistance and adaptive potential, organizational skills and communication skills; formulating professional goals, designing meaningful conditions for their achievement; stimulation of the need for personal and professional self-development, professional self-realization, etc.

Key words: professional activity, experimental research, vocational-psychological training.

УДК 151.9.943
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-2.45>

Шемчук О.М.

здобувач науково-дослідного відділу
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького

Постановка проблеми. Професійна діяльність прикордонника охоплює багато складних дій і операцій, що полягають у потребі забезпечувати систему заходів на залізничному, автомобільному, морському, річковому, паро-

мному, повітряному та пішохідному сполученні через державний кордон України. Якісне виконання завдань прикордонного контролю не обмежене визначеним алгоритмом дій прикордонників, не є рутинною механічною робо-

тою складу зміни прикордонних нарядів щодо виявлення правопорушників і забезпечення безперервного пропуску учасників міжнародного руху, тому вимагає неабияких навичок і досвіду, професійної підготовки та практики.

Зважаючи на особливості напрямів професійної діяльності молодших спеціалістів Державної прикордонної служби України та спираючись на дослідження професійної діяльності прикордонників, зазначимо про важливу роль формування професійного мислення молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців під час його здійснення, оскільки воно має певні гендерні розбіжності та особливості порівняно з професійним мисленням чоловіків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У контексті прикладних аспектів вивчення процесу мислення суб'єкта та втілення результату цього процесу в діяльності науковці розглядають: проблематику критичного мислення (Л. Києнко-Романюк, Д. Халперн), радіантного мислення (Т. Бьюзен, Б. Бьюзен), дисциплінованого мислення (Б. Фьюсел), творчого мислення (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, Ю. Кулюткін, В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Роменець), практичного мислення (Д. Завалишина, М. Кашапов, Ю. Корнілов, Б. Теплов, О. Ягупова), технічного мислення (Т. Кудрявцев, Ю. Кулюткін, Б. Ломов, В. Моляко, П. Решетніков), управлінського мислення (Л. Гулова, Л. Сидельников, І. Шама, В. Шемчук) та суто професійного мислення (О. Бичева, Т. Гура, Л. Джелілова, Л. Засєкіна, А. Зуєва, О. Кованов, Я. Крушельницька, В. Луньов, А. Маркова, Н. Пов'якель), яке більшість авторів пов'язують із процесом професійного розвитку фахівця, набуття ним спеціальних професійних знань, умінь під час фахової підготовки та подальшої професіоналізації, що в сукупності уможливають забезпечити ефективне розв'язання професійно зумовлених завдань, пошук та прийняття рішень у взаємозалежності з рівнем фахової підготовки, професійної компетентності та професіоналізму.

Постановка завдання. Незважаючи на численні ґрунтовні праці з різних аспектів мислення, нами не виявлено емпіричних досліджень сформованості професійного мислення (далі – ПМ) у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначають більшість науковців у дослідженнях змісту професійного мислення, його основними базовими компонентами є глибокі професійні знання та вміння за фахом. Майбутні молодші спеціалісти – жінки-військовослужбовці ДПСУ оволодівають базовими знаннями, вміннями та навичками на потоках підготовки молодших інспекторів прикордонної служби 2 категорії (з терміном підготовки

3 місяці) та підготовки за спеціальністю «Молодший інспектор прикордонної служби» (в рамках проекту «Нове обличчя кордону») у Головному центрі підготовки особового складу Державної прикордонної служби України імені генерал-майора Ігоря Момота [6; 7].

Підготовка молодших інспекторів прикордонної служби 2 категорії з терміном підготовки 3 місяці передбачена для військово-службовців військової служби за контрактом, які проходять службу в органах ДПСУ та раніше не проходили професійну підготовку у відомчих навчальних центрах. Вони мають оволодівати необхідними знаннями та достатніми навичками і вміннями для виконання обов'язків відповідно до майбутньої посади, у проведенні адміністративно-юрисдикційної діяльності, застосуванні засобів фізичного впливу та обслуговуванні технічних засобів охорони державного кордону [7].

Основною метою навчання на таких курсах є надання курсантам достатнього обсягу базових знань і практичних навичок, які вони будуть готові застосовувати під час виконання основних завдань з охорони державного кордону, передбачених функціональними обов'язками [7]. За результатами навчання молодші інспектори прикордонної служби 2 категорії повинні:

- мати певний рівень базових знань для подальшого проходження навчання відповідно до вибраної спеціальності;
- вміти самостійно визначати форми та способи діяльності під час виконання службових обов'язків відповідно до чинного законодавства та функціональних обов'язків;
- виконувати завдання з охорони державного кордону, протидіяти протиправній та злочинній діяльності;
- за виникнення нестандартних ситуацій під час контролю осіб, транспортних засобів і вантажів спрямовувати свою діяльність відповідно до чинного законодавства [7].

Водночас з урахуванням розглянутих нами змісту і структури професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців і виявлених під час дослідження емпіричних індикаторів їх формування за поняттєво-змістовим, ціннісно-мотиваційним, операційно-регуляційним і рефлексивно-оцінним компонентами, зазначимо про часткове охоплення програмами підготовки молодших спеціалістів ДПСУ.

На основі досліджень українських (Н. Євдокімова, В. Лефтеров [3], Л. Мороз [5], В. Федорчук [10], Т. Яценко) і зарубіжних (Р. Баклі та Дж. Кейпл, І. Вачков, Ю. Ємельянов, Т. Зайцева [2], С. Макшанов, Л. Мітіна, Л. Петровська, А. Маркова [4]) науковців найбільш оптимальним засобом впливу на курсанта як сукупність активних методів практич-

ної психології для створення умов здійснення цілеспрямованих навмисних змін психологічних феноменів людини є використання психотренінгових технологій, зокрема у формі професійно-психологічного тренінгу, який має на меті повноцінно доповнити розглянуті програми підготовки та забезпечувати успішне формування компонентів професійного мислення жінок-військовослужбовців ДПСУ.

З урахуванням думок учених щодо класифікації тренінгів, змісту та механізмів тренінгового впливу, технік і форм його проведення нами зроблено акцент саме на професійно-психологічному тренінгу, який спрямований перш за все на формування, розвиток, корекцію у суб'єкта необхідних професійних якостей [4], «на засвоєння людиною специфічних професійних знань, умінь, навичок, на корекцію установок, розвиток особистісних якостей через інтеріоризацію особливостей професійного середовища, об'єктів і особливостей взаємодії з ним професіонала» [5, с. 117].

Професійно-психологічний тренінг, як навчально-розвивальна технологія, має на меті сформувати у суб'єкта діяльності професійні знання та вміння в творчому процесі, спрямованому на вирішення інноваційних проблем, у процесі з відсутніми готовими рішеннями. При цьому від учасників такий тренінг вимагає ініціативності, активності, винахідливості, продуктивної спільної діяльності. Серед психічних механізмів дії професійно-психологічного тренінгу відзначимо такі:

- пізнання через переживання позитивних емоцій, критичного ставлення до себе, рефлексію своїх дій і вчинків [10];

- «навмисну зміну» через увімкнення компенсаторних та адаптаційних механізмів психіки, відображених в якісно нових динамічних стереотипах, у результаті «прогресивної транспсихічної маніпуляції» (складний процес інтенсивного формування навчання умінь, навичок і досвіду на основі свідомої активності учасників), що запускає ланцюг особистісних змін, активізує позитивну трансформацію, творчий потенціал, розширює самосвідомість [3], у тому числі і професійну, з подальшим програмуванням цього формування за межами тренінгового середовища [8].

Зазначимо, що на першому етапі було розроблено зміст та структуру програми професійно-психологічного тренінгу «Формування професійного мислення молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ». В основу програми було покладено компоненти професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців з урахуванням їх змістових характеристик. Під час розроблення програми також ураховувались гендерні особливості мислення та виявлені емпіричні індикатори за поняттєво-

змістовим, ціннісно-мотиваційним, операційно-регуляційним, рефлексивно-оціночним компонентами професійного мислення.

Наступним – другим – етапом було передбачено проведення апробації розробленої програми професійно-психологічного тренінгу «Формування професійного мислення молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ». В експериментальній групі досліджуваних підготовка мала системний, цілеспрямований і контекстний характер відповідно до розробленої програми тренінгу, спрямованої на практичний аналіз професійних ситуацій, стимулювання професійної активності, сприяння досягненню професійної компетентності через формування здатності до переосмислення професійних завдань, ціннісно-мотиваційних, операційно-регуляційних, рефлексивно-оцінних основ професійного становлення та самореалізації. Курсанти, які увійшли до контрольної групи, не охоплювалися авторською тренінговою програмою. Обсяг програми становив 26 годин. Робота проводилася частково під час планових, нормативних занять і в позанавчальний час. Після завершення тренінгової програми було проведено контрольне психодіагностичне дослідження за підібраним переліком методик, відтерміноване у часі з метою перевірки ефективності тренінгу шляхом порівняння з результатами контрольної групи.

На третьому етапі було здійснено безпосередню перевірку результатів розробленої програми тренінгу шляхом змістового якісного аналізу отриманих у процесі контрольного психодіагностичного дослідження емпіричних даних експериментальної та контрольної груп. Статистичне оброблення даних здійснювалось за допомогою спеціалізованих програм обробки: Microsoft Office Excel 2010, SPSS – 21.0.

У розробленні програми професійно-психологічного тренінгу формування професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ спиралися на прикладні дослідження таких українських і зарубіжних науковців:

- особливостей розвитку мисленневих процесів особистості (Т. Бьюзен і Б. Бьюзен, Т. Гура, Д. Завалішина, А. Карпов, М. Кашапов, Ю. Корнілов, Н. Пов'якель);

- технологій формування життєво-професійних домагань, проектування життєвого шляху особистості (Н. Мовмига, Т. Титаренко, В. Панок і Г. Рудь, Л. Шнейдер);

- проблем гендерної соціалізації та ідентифікації (М. Берн, І. Кльоцина, Є. Ільїн);

- технологій підготовки та професійного розвитку фахівців екстремального профілю (В. Лефтеров [3], Л. Мороз [5], Є. Потапчук, М. Корольчук і В. Крайнюк, С. Миронець, В. Осьодло, В. Ягупов [12]) та ін.

Розроблена програма професійно-психологічного тренінгу «*Формування професійного мислення молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ*» припускає формування компонентів професійного мислення майбутніх прикордонників жінок-військовослужбовців на основі змістових їх характеристик за визначеними ціннісно-мотиваційним, поняттєво-змістовим, ціннісно-мотиваційним, операційно-регуляційним і рефлексивно-оцінним компонентами.

Мета програми – формування у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ умінь і навичок активної розумової і практичної діяльності, оволодіння формами конкретного інструментального практичного аналізу професійних ситуацій, закріплення професійних знань, підвищення професійної активності, сприяння формуванню професійної компетентності через формування здатності до переосмислення професійних завдань, ціннісно-мотиваційної, операційно-регуляційної та рефлексивно-оцінної основ їхнього професійного становлення.

Завдання програми такі як:

1) формування у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ змістових аспектів мисленневих процесів:

- здатності охоплювати різні прояви предмета діяльності;
- розширення мисленнєвого діапазону, уміння «бачити» проблему,
- розширення та поглиблення погляду на її сутність;
- здатності аналізувати, узагальнювати, виділяти головне;
- просуватися до суттєвих змістових ознак предмета (явища);
- співвідносити вектор мисленневих процесів з рівнем операціоналізації набутих професійних знань (глибина, дієвість, адекватність, гнучкість, повнота, структурованість) для конкретної ситуації або проблеми; стимулювання оригінальності, спонтанної активності, швидкості, сприйнятливості, гнучкості, деталізації для успішного вирішення професійної проблеми;

2) формування у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ мотиваційних основ досягнення професійної успішності, військово-професійної спрямованості та інтересу до прикордонної діяльності, ціннісного ставлення до життєво-професійних ситуацій, стимулювання потреби професійної причетності, навичок і вмінь ефективно професійно-рольової взаємодії; зняття бар'єрів сприйняття ґендерних уявлень щодо соціально-психологічних характеристик і соціальних ролей; відчуття задоволення досягнутим, формування конструктивних стандартів і формулювання вимог до себе та оточення, особистісно-професійного потенціалу;

3) формування у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ навичок і вмінь психічної саморегуляції, нейтралізації афективних переживань, формування стресостійкості та адаптивного потенціалу, організаторських умінь і комунікативних навичок; визначення професійних цілей, проектування значущих умов їх досягнення, узгодження наявних ресурсів та необхідних енергетичних затрат;

4) формування у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ ініціативності, почуття особистісної причинності; стимулювання потреби особистісно-професійного саморозвитку, професійної самореалізації; навичок відрефлексування власних можливостей, здатності оцінювання результатів професійної діяльності на основі актуального і бажаного професійного майбутнього, корекції результатів діяльності.

Методичні аспекти тренінгу. Методика розвитку практичного мислення майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ включає, з одного боку, сукупність принципів, що визначають специфіку формування професійного мислення фахівців, а з іншого – систему прийомів і методів на основних етапах формування їхнього професійного мислення. Отже, формуються і закріплюються здатності до розумових дій, що передбачають уявне відтворення психологічних характеристик об'єктів професійної взаємодії, готовність до неї.

У програмі увага приділялась також розвитку інтересу до спеціальності та професії прикордонника, усвідомлення важливості практичного використання академічних знань і саморефлексії власної діяльності.

Серед основних принципів, які покладено в основу розроблення та реалізації програми тренінгу, враховані такі [9; 11; 13]:

- організаційні: гомогенності, просторово-часової організації групи;
- створення групового середовища: системності, цілісності, реалістичності, спільної діяльності та контекстності;
- етичні: конфіденційність, відповідність змісту цілям тренінгу;
- принцип поведінки учасників: активності, добровільності; дослідницької і творчої позиції, партнерського спілкування і відвертості, зосередженості на сьогоденні («тут і тепер»), централізації на собі й усвідомленості власної поведінки, персоніфікації, конкретності і безоціночності висловлювань (унікнення узагальнень).

Послідовність тренінгової роботи в ході окремого заняття відображає структуру тренінгової взаємодії та включає в себе такі дії: ритуал привітання; розминку, рефлексію минулого заняття; введення в тему заняття –

теоретичний блок, конкретні вправи, заняття, що дають змогу засвоїти основний зміст тренінгу; домашнє завдання; ритуал прощання.

У процесі тренінгової роботи застосовувалися методи та методичні прийоми проведення психотренінгових процедур [1; 2; 5]. Зокрема, такі як: операціоналізація; групове вирішення проблем; аналіз конкретних ситуацій; мінілекція; інтелектуальна розминка; групові дискусії; мозковий штурм; обмін досвідом; практичні вправи; психогімнастичні ігри; імітація та моделювання; медитативна техніка; "Case-study" та захист проєктів; аморефлексія; групова рефлексія.

Проведені нами тренінгові заняття були згруповані у вступну частину, 4 блоки, заключну частину.

Вступна частина мала на меті невимушене знайомство учасників тренінгу, створення сприятливого психологічного клімату в тренінговій групі, передбачала засвоєння учасниками тренінгу правил групової роботи, налагодження між ними зворотного зв'язку «учасник – група» та «група – учасник», налаштування на рефлексію та саморефлексію.

Передбачала виконання таких вправ: «Знайомство»; «Правила поведінки в групі»; «Хто Я?»; «Формування очікувань від тренінгу»; «Довірливе падіння».

Блок 1 – «Формування поняттєво-змістових характеристик професійного мислення» – включає тренінгові процедури формування мисленнєвих процесів майбутніх прикордонників, здатності до пошуку, виявлення та розв'язання професійної проблемної ситуації на основі її аналізу, узагальнення, виділення головних зовнішньо не заданих, прихованих властивостей і компонентів, вибудовування стратегії розв'язання професійних завдань на основі бачення перспективи розвитку ситуації; розширення мисленнєвого діапазону, розвитку сприйнятливості, гнучкості, оригінальності, активності, деталізації, практичної спрямованості мислення.

Методика тренінгу передбачала проведення «психологічних розминок» на початку кожної тренінгової сесії, мінілекції «Інтелектуальні карти Бьюзена», вправ «Складання інтелект-карти», «Формулювання гіпотез», «Уміння бачити незвичайне в звичайному», «Критичне оцінювання», «Невідступне думання», «Рухливість мислення», інтелектуальної гри «Чи ви вірите?», вправ «Переформулювання проблеми», «Заборонений рух», «Символізація матеріалу», «Творче перенесення», «Побудова за алгоритмом», «Переструктурування», «Пошук альтернативи», «Децентрація», ігор «Асоціації», «Аукціон ідей», «Скульптура», «Дебати», «Прес-конференція», вправ «Протилежності», «Позитивне декларування», «Колаж бажань», рольових ігор «Паспортний контроль», «Перетин кордону».

Блок 2 – «Формування ціннісно-мотиваційних підвалин професійного мислення» – включає такі тренінгові процедури, як:

- формування військово-професійної спрямованості та інтересу до прикордонної діяльності; усвідомлення життєво-професійних цінностей;

- формування відчуття професійної причетності та задоволення досягнутим, навичок і вмінь ефективної безконфліктної професійно-рольової взаємодії;

- актуалізація ґендерних уявлень і зняття бар'єрів сприйняття соціально-психологічних характеристик і статево-рольових стереотипів;

- осмисленого конструктивного ставлення до професійних стандартів.

Передбачала проведення «психологічних розминок» на початку кожної тренінгової сесії, вправ «Професія прикордонника поміж інших професій», «Образ професіонала», «Професійна ідентифікація», «Я люблю свою професію», «Почуття успіху», «Ідентифікація з роллю», «Малюнок конфлікту», «Професійні обмеження і перешкоди», мінілекції «ґендер та ґендерні характеристики особистості», «ґендерні стереотипи», «Ціна стереотипу», «ґендерні особливості кар'єри».

Блок 3 – «Формування операційно-регуляторних основ професійного мислення» – включає такі тренінгові процедури, як:

- формування навичок і вмінь саморегуляції поведінки та психофізичного відновлення,

- нейтралізації афективних переживань;

- формування конструктивних проактивних стратегій подолання стресу;

- формування організаторських умінь і комунікативних навичок і вмінь, планування особистісно-професійного формування та моделювання шляхів його реалізації.

Передбачалося проведення «психологічних розминок» на початку кожної тренінгової сесії, бесіди «Психологічна саморегуляція», вправ «Ключ Алієва», «Видихання стресу», «Активізація психічного стану», «Прогресуюча м'язова релаксація Джекобсона», «Настрій», «Готовність до професійної діяльності», «Хочу-можу-потрібно», «Я зможу...», «Аналіз критичних інцидентів», рольової гри «Згладжування конфліктів», вправ «Мої життєві цілі», «Мета, спосіб, засіб», гри «Ефективна комунікація», вправи «Мініпрезентація в групі», ігор «Претендент», «Організація заходу».

Блок 4 – «Формування рефлексивно-оціночних підвалин професійного мислення» – включає такі тренінгові процедури, як:

- формування ефективної самостійності, відповідальності, ініціативності; потреби особистісно-професійного саморозвитку та навичок програмування дій та ефективних способів досягнення професійних цілей;

– формування навичок і вмінь рефлексії професійних можливостей щодо співвідношення актуального і бажаного професійного майбутнього, здатності до оцінювання та корегування результатів професійної діяльності.

Передбачалося проведення «психологічних розминок» на початку кожної тренінгової сесії, вправ «Карта бажань», «Мої пріоритети», «Планування та контроль часу», «Перетворення бажань у програму дій», «Мотивація на успіх», «Мрія та ціль», «Суб'єктний портрет», «Карта на роздуми», «Залишайтеся реалістом».

Заключна частина орієнтована на закріплення учасниками тренінгу набутих знань, умінь і навичок, сприйняття набутих особистісно-професійних змін, підсумковий збір інформації від учасників щодо реалізації їхніх очікувань від тренінгу, оцінювання результатів тренінгової роботи загалом. Передбачалося проведення вправ «Що я придбав?», «Мені сподобалося», «Завершення тренінгу», «До побачення».

Методика окремого заняття така:

1) вступна частина:

– тематична розминка, що виконувала функцію психологічного запуску теми;

– актуалізація проблеми в ході інтелектуальної розминки, виконання вправ або невеликої гри, яка має показати учасникам, з чим їм необхідно працювати для власного формування як фахівця;

– введення понять, правил, технологій: теоретична інформація надавалася дозовано, лише потрібна для цього заняття, в простій і зрозумілій формі, яка допомагала формувати навички та вміння (з мотиваційної і інструментальної точок зору) і надалі їх відстежувати самому.

2) основна частина:

– відпрацювання навичок і вмінь у серії вправ; як правило, це короткі, конкретні вправи, спрямовані на окремі аспекти якоїсь навички та вміння;

– узагальнення навичок і вмінь у рольовій грі, яка виступала методичним прийомом перевірки ефективності відпрацьованого раніше;

3) завершальна частина:

– підбиття підсумків роботи, оцінювання отриманого досвіду;

– рефлексування (обмін відчуттями, аналіз події, відповіді);

– міжособистісна підтримка, зворотний зв'язок.

Кожна *вправа* складалася з трьох частин:

– вступна частина, яка спрямована на з'ясування особливостей виконання конкретної вправи, окремих правил тощо;

– основна частина, під час якої відбувалося безпосереднє виконання практичної частини вправи, що давало змогу учасникам оволодіти необхідними вміннями і практич-

ними навичками щодо використання набутих теоретичних знань;

– підбиття підсумків, що передбачало обговорення учасниками проблемних моментів під час виконання вправи, збір та інтегрування набутого досвіду, отримання зворотного зв'язку в групі.

Висновки з проведеного дослідження.

Розроблена програма професійно-психологічного тренінгу «Розвиток професійного мислення молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ» на основі змістових компонентів професійного мислення (за поняттєво-змістовим, мотиваційно-ціннісним, операційно-регуляційним, рефлексивно-оціночним показниками) призначена для формування умінь і навичок, активної розумової і практичної діяльності, оволодіння формами конкретного інструментального практичного аналізу професійних ситуацій, закріплення професійних знань, підвищення професійної активності, сприяння формуванню професійної компетентності через актуалізацію здатності до переосмислення професійних завдань, мотиваційно-ціннісних, операційно-регуляційних, рефлексивно-оцінних основ професійного становлення.

Програма тренінгу складається зі вступної частини, 4 блоків, заключної частини, основними завданнями якої визначено формування у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ:

1) мотиваційних основ досягнення професійної успішності, військово-професійної спрямованості та інтересу до прикордонної діяльності, осмисленого ставлення до життєво-професійних цінностей, стимулювання потреби професійної причетності, навичок ефективної професійно-рольової взаємодії; зняття бар'єрів сприйняття гендерних уявлень щодо соціально-психологічних характеристик і соціальних ролей; відчуття задоволення досягнутим, формування конструктивних стандартів та вимог до себе та оточення, особистісно-професійного потенціалу;

2) змістових аспектів мисленнєвих процесів: здатності охоплювати різні прояви предметної діяльності, розширення мисленнєвого діапазону, уміння бачити проблему, розширення та поглиблення погляду на її сутність, здатності аналізувати, узагальнювати, виділяти головне, просуватися до суттєвих змістових ознак предмета (явища); співвідносити вектор мисленнєвої діяльності з рівнем операціоналізації набутих професійних знань (глибина, дієвість, адекватність, гнучкість, повнота, структурованість) для конкретної ситуації або проблеми; розвиток оригінальності, спонтанної активності, швидкості, сприйнятливості, плавності, деталізації для успішного вирішення професійної проблеми;

3) навичок психологічної саморегуляції, нейтралізації афективних переживань, розвиток стресостійкості та адаптивного потенціалу, організаторських умінь та комунікативних навичок; формулювання професійних цілей, проектування значущих умов їх досягнення, узгодження наявних ресурсів та необхідних енергетичних затрат;

4) ініціативності, почуття особистісної причинності; стимулювання потреби особистісно-професійного саморозвитку, професійної самореалізації; навичок відрефлексування власних можливостей, здатності оцінювання результатів професійної діяльності на основі актуального і бажаного професійного майбутнього, корекції результатів діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вачков И.В. Психология тренинговой работы: содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой группы. Москва : Эксмо, 2007. 416 с.
2. Зайцева Т.В. Теория психологического тренинга. Психологический тренинг как инструментальное действие. Санкт-Петербург : Речь; Москва : Смысл, 2002. 80 с.
3. Лефтеров В.О. Теорія прогресивної транспіхичної маніпуляції у тренінгу. *Проблеми екстремальної та кризової психології* : зб. наук. праць. 2010. Вип.7. С. 275–285.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва : МГУ, 1996. 308 с.
5. Мороз Л.І. Основи професійно-психологічного тренінгу : навчальний посібник. Київ. 2004. 130 с.
6. Робоча навчальна програма підготовки за спеціальністю «Молодший інспектор прикордонної служби» в рамках проекту «Нове обличчя кордону». Черкаси : Гол. ц-тр підгот. о/с ДПСУ ім. г-л/м-ра І. Момота. 2018. 82 с.
7. Робоча навчальна програма підготовки молодших інспекторів прикордонної служби 2 категорії з терміном підготовки 3 місяці у Головному центрі підготовки особового складу. Черкаси : Гол. ц-тр підгот. о/с ДПСУ ім. г л/м-ра І. Момота. 2018. 55 с.
8. Татарінов Є.В. Психологічні особливості розвитку кар'єрних домагань офіцерів Збройних сил України : дис. канд. психол. наук : 19.00.09; Нац. ун-т оборони України. Київ, 2011. 233 с.
9. Психогимнастика в тренінгу. / Под. ред. Н.Ю. Хрящевой. Санкт-Петербург : Речь, Институт Тренинга, 2006. 256 с.
10. Федорчук В.М. Тренінг – інструмент особистісного зростання особистості. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць КПНУ ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка. 2010. Вип. 9. С. 690–700.
11. Фопель К. Энергия паузы. Психологические игры и упражнения : практическое пособие. Москва : Генезис, 2005. 240 с.
12. Ягупов В.В. Військова психологія : підручник. Київ : Тандем, 2004. 656 с.
13. Як планувати власну професійну кар'єру: методичні рекомендації / Байдулін В.Б., Злочевська Л.С., Торчевська Н.В. Київ : ІПТО НАПН України, 2019. 80 с.